

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524

Hasan Basri Çantay'ın (ö. 1964) Hadis Çalışmalarının Aktüel
Değeri: “On Kerre Kırk Hadis” Adlı Eseri Üzerine
Sosyo-Teolojik Analizler

Actual Value of Hasan Basri Çantay's Hadith Studies: The Socio-
Theological Analysis About His Book “On Kerre Kırk Hadis”

Yazar / Author

Veli ABA

Yrd. Doç. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Kahramanmaraş / Türkiye
vaba75@hotmail.com

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 05/10/2017

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 21/12/2017

Makale Yayın Tarihi: 27/12/2017

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Temmuz-Aralık / July-December

Yıl / Year: 15

Sayı / Issue: 30

Sayfa /Page: 429-452

**Hasan Basri Çantay'ın (ö. 1964) Hadis Çalışmalarının Aktüel
Değeri: “On Kerre Kırk Hadis” Adlı Eseri Üzerine
Sosyo-Teolojik Analizler**

Özet

Başta Kur'ân meali ve tefsiri olmak üzere İslâmî İlimlerin değişik branşında eserler yazan Hasan Basri Çantay, din, dil, siyaset ve diğer kültürel konularda hem teorik hem de pratik yönü olan bir düşünürdür. Onun milli mücadele yıllarında kaleme aldığı eserlerden biri de *On Kerre Kırk Hadis* adlı derleme çalışmasıdır. Toplamda 1200 hadisi içeren bu eser, hacmi, yöntemi ve konu çeşitliliği bakımından yaşadığı dönemin sosyo-teolojik özelliğini yansıttığı için incelenmeye değer bir çalışmadır. Kırk Hadis Edebiyatı kapsamında, bu türden yazılan eserler, hem ilgili branş hem de dönemin özelliklerinin ortaya çıkarılması adına Hadis literatürüne önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda makale, Hasan Basri Çantay'ın *On Kerre Kırk Hadis* adlı eserinde kullandığı hadislerin aktüel değerlerinin sosyo-teolojik yönlerinin analizlerini yaparak hadis alanına ve dönemin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kırk Hadis, Hasan Basri Çantay

**Actual Value of Hasan Basri Çantay's Hadith Studies: The Socio-
Theological Analysis About His Book “On Kerre Kırk Hadis”**

Abstract

Hasan Basri Çantay, who writes the books in various branches of Islamic sciences such as Qur'an translation and Tafsir, is an thinker who has both theoretical and practical aspects in religion, language, politics and other cultural issues. One of his studies is the collected work titled '*On Kere Kırk Hadis*' when he wrote in his

national struggle years. This work, which totally contains 1,200 hadiths, is a worthwhile study in terms of volume, method and subject diversity because of it reflects the socio-theological characteristic of the period which he lived. Within the scope of *Kırk Hadis* Literature, the works such as the mentioned book make an important contribution to Hadith literature in order to reveal both the related branch and the period features. In this context, the article aims to contribute to the field and the understanding of the period by analyzing the socio-theological aspects of the actual values of the hadiths in which analysed by Çantay in the book titled '*On Kerre Kırk Hadis.*'

Keywords: Hadith, Forty Hadith, Hasan Basri Çantay

GİRİŞ

Hasan Basri Çantay, en sıkıntılı zamanında ülkesini içinde bulunduğu badirelerden kurtarma adına birçok ilim dalında yazılar/ eserler kaleme almış ilmî ve fikrî birikimi yanında sosyo-kültürel ve siyasi yönü de kuvvetli olan önemli bir mütefekkindir.

Ömrü boyunca birçok sıkıntıyı göğüsleyen Çantay erken yaşlarda babasını kaybetmiş, yoksullukla mücadele etmiş, ailesinin geçimini sağlamak için büyük fedakârlıklar göstermiştir. Fakat hiçbir sıkıntı Hasan Basri Çantay'ı ilmî gayretinden alıkoyamamıştır. Bir taraftan geçimini temin etmek için çalışmış, diğer da çeşitli gazetelerde özellikle de güncele dair toplumun cihad ruhunu takviye edici yazılar yazmış, bununla da kalmayıp hâlâ aktüalitesini koruyan çeşitli meseleler üzerinde kafa yormuştur.

Hasan Basri Çantay özellikle savaş sonrası dönemlerde İslamî ilimlerin çeşitli alanlarında; hassaten Kur'ân meâli ve tefsiri konularında hem dergi ve gazetelerde hem de müstakil eserlerde önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Zikrettiğimiz bu alan dışında onun fıkıh, kelâm, hadis gibi alanlarda çeşitli yazıları ve müstakil eserleri mevcuttur. Balıkesir'in öncü şahsiyetlerinden biri olan Hasan Basri Çantay'ın ilmî kişiliği daha çok *Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i*

Hakîm isimli eseri ile özdeşleşmiştir.¹ Fakat hacmi, metodu ve konu çeşitliliği bakımından onun *On Kerre Kırk Hadis* adlı eserinin de göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. "Birinci Kırk Hadis ve Meali" ile başlayan eserin "Otuzuncu Kırk Hadis ve Meali"ne kadar her bir fasikülünde ayrı ayrı 40 adet, toplamda ise 1200 hadis bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'den kırk hadis ezberlemeye teşvik niteliğindeki hadis², sonraki asırlarda birçok hadis âlimini değişik formatlarda kırk hadis derlemeye sevketmiştir.³ Daha çok, Nebvî müjdeye nail olma gayretiyle kaleme alınan bu eserler içinde sayı bakımından kırkı geçmeyen derlemeler genelde sadece rivâyetlerin nakli şeklinde kaleme alınmıştır. Hasan Basri Çantay'ın toplamda 1200 olan kırk hadis çalışması yanında daha önceki çalışmalar sayıca az yer tutmaktadır. Sadece toplam sayısı değil, hadislere getirilen yorum ve izahlar, kullanılan hadislerin pratik hayattaki aktüel değerleri müellifin bu eserinin ele alınıp incelenmesini fazlasıyla gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmamızda, az önce işaret ettiğimiz söz konusu özellikler ve sebeplerden dolayı Hasan Basri Çantay'ın *On Kerre Kırk Hadis* adlı eserinde kullandığı hadislerin aktüel değerlerinin sosyo-teolojik analizlerini yapmaya gayret edeceğiz.

I. Kırk Hadis Edebiyatının Tarihçesi:

Arapça'da erbaûn hadîs, Farsça'da çihil hadîs, Türkçe'de kırk hadis diye anılan kitap türü, II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış olup; itikad, âhiret, fıkıh, zühd, ahlâk ve nefis terbiyesi, zikir ve dua, Kur'an sûrelerinin ve ibadetlerin fazileti vb.

¹ Söz konusu eseri hakkında bilgi için bkz. Önal, Recep, "Hasan Basri Çantay'ın İnanç Konularına Yaklaşımı: 'Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim' Üzerine Fenomeno-Teolojik Analizler", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 13/1 (2015), ss. 289-351.

² Bu rivâyetin sıhhati konusunda bkz. Ağırman, Cemal, *Mustafa Takî Efendi Hayatı, Eserleri ve Bazı Düşünceleri*, Sivas, 2006, s. 17.

³ Geniş bilgi için bkz. Karahan, Abdulkadir, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, DİB. Yayınları, Ankara, 1991.

birçok farklı konuda kaleme alınmış derleme niteliğindeki çalışmalardır.⁴

Hadisler özellikle ferdî teşebbüsler olarak Hz. Peygamber zamanında kısmen yazılmaya başlamakla birlikte bu çaba sahâbe ve tabiîn dönemlerinde artarak devam etmiştir. Şurası muhakkak ki ilerleyen zamanla birlikte yazma işlemi resmî bir boyut kazanmış; tespit, tedvîn, tasnîf faaliyetleriyle devam eden çalışmalarla bir birleriyle bağlantılı bir vaziyette ilgili alanda devasa bir literatür meydana getirilmiştir. Hadis Tarihi'nin tehzîb döneminde ise, Hadis Tarihi'nin daha önceki dönemlerinde meydana getirilmiş olan hadis eserleri üzerinde çeşitli yönlerden; yeniden tasnif, cem, tetkik, şerh, değerlendirme vb. çalışmalar yapılmıştır.⁵

Hadis metinleriyle ilgili çalışmalar; toplama ve tasnif çalışmaları (her konuda hadis ihtiva eden eserler, muayyen konulardaki hadisleri ihtiva eden eserler, muayyen özellikteki hadisleri ihtiva eden eserler, muayyen sayıdaki hadisleri ihtiva eden eserler), tespit ve tahkik çalışmaları, ihtisar ve tehzîb çalışmaları, fihrist çalışmaları, anlama çalışmaları (İ'rabu'l-hadis çalışmaları, hadis lugatı çalışmaları, şerh ve haşiye çalışmaları) olmak üzere değişik bazı özellikler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.⁶ Kırk Hadis Edebiyatı yukarıda saydığımız kısımlardan metinle ilgili olan "muayyen sayıdaki hadisleri ihtiva eden eserler" grubuna girmektedir. Genel görüşe göre hicrî ikinci asrın sonlarından itibaren ayrı bir tasnif şekli olarak ortaya çıktığı ileri sürülen kırk hadis çalışmaları Hasan Basrî Çantay'ın eserinde de olduğu gibi; "On Kerre Kırk Hadis" ya da "250 Hadis", "500 Hadis" gibi değişik isimler adı altında da derlenmiştir.

⁴ Kandemir, M. Yaşar, *DİA*, "Kırk Hadis", XV, 467, 468.

⁵ Aydınli, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 155.

⁶ Aydınli, Abdullah, *Sünen-i Dârimî* (Terceme ve Tahkik), Madve Yay., İstanbul, 1994, "Giriş", s. 33-34.

II. On Kerre Kırk Hadis

Bu başlık altında Hasan Basri Çantay'ın *On Kerre Kırk Hadis* adlı eserinin, baskısı, muhtevası ve metodu gibi hususları ele alacağız.

A. Tanıtımı

Bu eser küçük boy olarak üç ciltten müteşekkildir. Eserin birinci cildi 1.-10. Kırk Hadis ve Mealleri, İkinci cildi 11.- 20. Kırk Hadis ve Mealleri, üçüncü cildi ise 21.-30. Kırk Hadis ve Meallerinden oluşmaktadır. 1., 2., 3., diye ayrılan her bir fasikül halindeki kısımlarda kırkar hadisten toplam 1200 hadis ve meali mevcuttur.

Elimizdeki eserin birinci cildi, 1955 Çeltüt Matbaası (İstanbul), ikinci cildi, 1958 Ahmed Said Matbaası (İstanbul), üçüncü cildi ise 1962 Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık A.Ş. (İstanbul) baskılıdır.⁷

B. Muhteva ve Tertibi

Müellif, Hz. Peygamber'e salât ve selâm ile başladığı eserinin önsözünde yazılış gayesini de belirterek şöyle demektedir: "Kâinatın serveri, iki cihan peygamberi Hazret-i "MUHAMMED MUSTAFA"⁸ sallallâhü aleyhi ve sellem'in sahîh ve mübârek hadislerinden bazılarının metin ve meallerini neşre başlıyoruz".

"Bunları-bu babtaki nebevî tebşire mazhariyyet ümidiyle-kırkar kırkar bastırıp yayacağız."⁹

⁷ Elimizdeki nüshada Hasan Basri Çantay'a ait olduğunu sandığımız "Muhterem yeğenim Abdülkâdir Beğ'e hediyemdir" notu ile 15/12/1955 tarih ve imzası mevcuttur.

⁸ Burada yer aldığı gibi müellif kimi zaman gerek hadisin Türkçe karşılığını verirken gerek bazı açıklamalarda bulunurken kendine özel yazı/yazma tarzı ve değişik işaretler kullanmaktadır. (Mesela kitabının isminde yer alan "Kere" sözcüğünü "Kerre" olarak vermesi, yukarıda yer alan "Muhammed Mustafa" ismini belki de hürmete binâen büyük harflerle yazması gibi). Biz müellifin kendine ait olan bu üslûb ve yazma tekniğini çoğunlukla olduğu gibi muhafaza ettik. Gerekli gördüğümüz yerlerde ise kısmen de olsa tasarrufta bulunduk.

⁹ Çantay, Hasan Basri, *On Kerre Kırk Hadis*, Metin Meali İzahı (I-III), İstanbul, 1955-1962, c. I, s. 3.

Daha sonra Ebû Nuaym senediyle nakledilen: *Kim ümmetime helalleri ve haramları hakkında bilgi vermek için Allah'ın rızasını isteyerek, kırk hadis öğrenirse Allah onu kıyamet gününde âlim olarak neşreder*¹⁰ hadisini zikretmektedir.¹¹ Esere bu hadisle giriş yapması aslında bir yönüyle müellifin bu eseri telif gayesini de açıkça ortaya koymaktadır ki zaten bunu üçüncü cildin önsözünde şöyle diyerek izah ediyor: “Birinci cildin önsözünde de belirttiğimiz gibi hadis cem’i hakkında nebevî tebşirler vardır. Biz bu tebşirlere mazhar olmak ümidiyle bu sahada çalışmakta devam edeceğiz. Tevfik Allah’dan.”¹²

Üç cilt hâlinde toplam 1200 hadisten müteşekkil eser ele alınan konular bakımından ibadetten muamelata birçok hadis içermektedir. Verilen hadislerin önce Arapçası bazen açıklamalı meali ve hemen her hadisin senedindeki son râvisi sırayla verilirken sahâbî râviler de zikredilir. Önemli görülen hadislerle ilgili bazen çok kısa bazen da uzunca yorum yapılmıştır. Müellif bazen ibadette bazen muamelatta önemli gördüğü konuya neredeyse 40 hadisin tamamını ayırmıştır.¹³

Çantay’ın özellikle de ele alıp geniş bir şekilde izah ettiği aktüel hayatla ilgili hadisler aslında sosyo-teolojik birtakım araştırmalara da kapı aralar niteliktedir. Mesela الحرب خدعة “*Harp bir hud’adır (hiledir)*” hadisini,¹⁴ evvela uzunca bir tahrîc listesiyle verdikten sonra konuya dair tuttuğu notta iki madde hâlinde hadiste kastedileni

¹⁰ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Câmiu’l-ehâdis*, (I-XLI), Mısır, tarihsiz, XX, 166.

¹¹ Çantay, c. I, s. 3.

¹² Çantay, c. III, s. 3. Ayrıca Çantay, eserinin son cildini de bitirince “ Bu cildi inşaallah dördüncü cildin on kere kırk hadisi ta’kibedecektir. Bu cildle yazdığımız hadislerin sayısı 1200’e balığ olmuştur.” (Bkz. Çantay, c. III, Otuzuncu Kırk Hadis, s. 319.) demekle kırk hadis sahasındaki çalışmalarına devam edeceği işaretini vermiştir.

¹³ Söz konusu hadisler için bkz. Çantay, c. I, Yedinci Kırk Hadis, s. 2-32; c. I. Sekizinci Kırk Hadis, s. 3-31.

¹⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmâil Ebû Abdullah, *Sahih*, (I-IX), thk. Muhammed b. Zühêyr b. Nâsır en-Nâsır, byy., 2001, Cihâd, 156; Menâkıb, 25; Müslim, Ebu’l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Müsnedü’s-sahih*, (I-V), thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâ, Beyrût. tarihsiz, Cihâd, 17. Zikredilen hadis ve açıklaması için bkz. Çantay, c. I, Yedinci Kırk Hadis, s. 10-14, h. no: 12.

açıklığa kavuşturma gayretindedir. Savaşın en acı hallerine bizzat şahit olan Çantay'ın özellikle de konuyla ilgili hadisleri ele alış tarzı gerçek yaşamın içinden gelen biri olarak önemsenmesi gereken bir durumdur.

C. Metodu

Müellif takip ettiği yöntemi özellikle cilt başında çok kısa şekilde açıklasa da eserinin tümünü daha geniş şekilde ortaya koyacak bir açıklama yoluna gitmemiştir.

Her bir cildinde 400 hadis bulunan üç cild halindeki bu eserin birinci cildi "Birinci Kırk Hadis" ile başlar ve sırasıyla devam ettikten sonra üçüncü cild "Otuzuncu Kırk Hadisle" tamamlanır. Senedi zikredilmeden hadisler verilir bunu takiben son râvisi/râvileri genelde de sahâbi râviler verilerek hadisin mealine geçilir. Müellif gerekli gördüğü kelime ve kavramları açıklayarak aktarır. İhtiyaç hissettiği yerleri bazen çok kısa bazen de uzunca izah eder.¹⁵ Çantay'ın gerek metinlerin tercümesinde gerekse izahında kelimeler ve kavramlar üzerindeki hakimiyeti açıkça görülmektedir.

Müellif gerek izahlarında gerekse dipnotlarında, hadislerin kaynaklarından tutun da, kelime açıklaması, tarihî olay, kitap ismi, güncel olay ve daha başka birçok ayrıntıya girer. Kanaatimizce kendisine göre özellikle de yaşadığı çağa göre önem atfettiği konularla ilgili hadisleri daha ziyade diğer bazı hadis ve ayetlerle uzunca izah ederek açıklığa kavuşturmaya çalışır.

Bölüm bölüm düşünülecek olursa, "Birinci Kırk Hadis"ten, "Otuzuncu Kırk Hadis" kısmına kadar her bir kırk hadisin içerisinde istisnaları olmakla birlikte¹⁶ değişik konular işlenmiştir.

Müellif, verdiği hadislerden sonra o hadisin kaynağıyla ilgili

¹⁵ Müellifin 10 adet olan her bir risalesinde bu özelliğini görmek mümkündür.

¹⁶ Bazı bölümler sadece tek bir konuya binaen kaleme alınmıştır. Mesela bkz. Çantay, c. I, Yedinci Kırk Hadis, s. 2-32; c. I, Sekizinci Kırk Hadis, s. 3-31.

olarak sadece şahıs isimlerini zikretmiş, şahıslara ait kitapları vermemiştir. Fakat hadisleri özellikle asli kaynaklarından almaya özen göstermiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leri; Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî'nin Sünen'leri; Taberânî'nin Mu'cem'i; Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî'nin Müsnedleri bunlardan bazılarıdır.

III. On Kerre Kırk Hadis'te Güncele Dair Bazı Rivâyetler

Öncelikle şurasını belirtmeliyiz ki Hz. Peygamber'in hadislerinin tarihsel olanlarıyla olmayanlarını kesin sınırlarla belirlemek, üzerinde ittifak edilmiş bir konu değildir. Bununla birlikte onun hangi hadisinin/sünnetinin bağlayıcılığı olduğu hangilerinin olmadığı tartışılabilen bir meseledir.

Bizim burada güncelden kastımız, özellikle müellifin yaşadığı zaman diliminde ızdırabını derinden duyduğu, mensubu bulunduğu dinin temsilcilerinde tezâhürünü tam olarak göremediği, o zaman gündemi sıkça meşgul etmekle birlikte farklı zamanlarda değişik platformlarda tartışılabilen bazı temel konulardır.

Şunu da kabul etmek gerekir ki, bizim farklı başlıklar altında özet niteliğinde ele alacağımız bu temel meseleler çok daha ayrıntılı bir şekilde zenginleştirilmiş başlıklar altında da incelenebilir. İleride değineceğimiz aktüel konular, başta Çantay'ın eserlerinde değişik rivâyetlerle bunların ele alınmasına ayrıca müellifin yaşadığı çağda ve günümüzde üzerinde çokça durulmasına mebnidir.

A. Temizlik ve Sağlıkla İlgili Rivâyetler

1. *Ümmetime güçlük verecek olmasaydım onlara (her namaz vakti) mutlaka misvaklanmalarını emrederdim. (farzedirdim)*¹⁷

¹⁷ Buhârî, Cuma, 7; Samv, 27; Müslim, Tahâret, 15; Çantay, a.g.e., c. I, Birinci Kırk Hadis, s. 18, h. no: 18; Eserde ele alınan hadislerin metinlerini verirken Çantay'ın tercümelerine olduğu gibi uyacağız. Fakat yazım yanlışları ve buna benzer diğer durumlarda gerekli değişiklikleri yaparak metni aktaracağız. Mesela yukarıdaki hadisın tercümesinde "misvâklenmelerini" biz, "misvaklanmalarını" şeklinde kaydettik.

2. Kim Müslümanları yollarında (rahatsız edecek şeyler bırakmak veya yapmak suretiyle) ezâlandırırsa kendisine karşı onların (müslümanların) lanet etmesi pek yerinde olur.¹⁸
3. (Dişleri) misvâk (ile temizlemek, fırçalamak) "sâm"dan gayri bütün hastalıkların (mühim) bir kısmına şifadır. "Sâm" ölüm (demek)tir.¹⁹
4. Hastaları yemeye, içmeye zorlamayın. Çünkü onlara Allah yedirir, içirir.²⁰
5. Kim hekimliği, hazıklığı ma'lûm ve mücerreb olmadığı halde doktorluğa taslanır (ve bir kazaaya veya zarara sebep olursa) o, tazmine mahkûm olur.²¹
6. Şu beş (şey İslâm) fitratındandır: Biyığı (sünnet vech ile) kırmak, sakal bırakmak, (dişleri) misvâk (ile temizlemek), burunu su ile temizlenmek, tırnakları (uzatmayı) kesmek, parmak boğumlarını iyice yıkamak, koltuk kıllarını gidermek, kasık kıllarını temizlemek, istincâ etmek (yani büyük ve küçük def'i haacetde su ile temizlenmek).²²
7. İmamlarınızın ardından namaz kılacağınız zaman temizliği güzel yapın. (İmamın) arkasında namaz kılanın temizliğinin

¹⁸ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, (I-XXV), thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, Mektebetü İbnTeymiyye, Kahire, 1994,III, 179; Çantay, c. I, İkinci Kırk Hadis, s. 10, h. no: 11.

¹⁹ Münâvî, Zeynüddin Muhammed, *Feyzu'l-kadir şerhu'l- Câmii's-sağîr*, (I-VI), el-Mektebetü't-ticâriyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356, IV, 149; Çantay, c. I, Dördüncü Kırk Hadis, s. 4, h. no: 2.

²⁰Tirmizî, Ebûlsâ Muhammed b. İsbâ b. Sevre, *Sünen*, (I-VI), thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrût, 1998, Tıb, 4; Çantay, c. I, Altıncı Kırk Hadis, s. 23, h. no: 30.

²¹Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas b. İshâk, *Sünen*, (I-IV), thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, el-Mektebetü'l-asriyye, Saydâ-Beyrût, tarihsiz, Diyet, 25; Çantay, c. I, Altıncı Kırk Hadis, s. 24, h. no: 31.

²² Buhârî, Libâs, 63; Müslim, Tahâret, 16; İbnMâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, (I-II), thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabi,tarihsiz, Tahâret, 8; EbûDâvûd, Tereccül, 15; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, *el-Müctebâ (es-Sünenü's-suğrâ)*, (I-II), thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Haleb, 1986, Zinet, 1; Çantay, c. I, Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 10, h. no: 11.

*kötü olması, okuyan (o adamın) okuyuşunu ancak yaniltır (güçleştirir).*²³

8. *Şüphesiz ki hastalığı da, devâ (ve şifâ sıvı)da, Allah indirmiş, her hastalık için bir devâ yaratmıştır. O halde tedâvi olun, haramla tedâvi yapmayın.*²⁴
9. *Ümmetinden gerek abdestte, gerek yemekte ağzını ve ellerini yıkarken dişlerinin ve parmaklarının arasını iyice temizleyenler ne güzel (kimseler) dir.*²⁵
10. *Her Müslümanın haftada bir defa başını ve (bütün) bedenini yıkamak suretiyle gusletmesi (boy abdesti alması) onun uhdesinde Allah'ın hakkıdır.*²⁶
11. *Karın hastalığıyla bir de suda boğularak ölmek şehitlik (hükümünde) dir.*²⁷

Çantay'ın *On Kerre Kırk Hadis* adlı eserinde temizlik ve sağlıkla ilgili rivâyetlerden toplam on iki tanesini buraya aldık. Elbette ki eserde konuyla ilgili rivâyetler bunlardan ibaret değildir. Burada yer vereceğimiz rivâyetler çoğunlukla Çantay'ın izah ettiklerinden ibarettir. Gayemiz müellifin meselelere bakış açısını yansıtmak olduğundan sadece bu konuyla değil diğer konularla ilgili olarak da daha çok, izahı yapılmış rivâyetler üzerinde duracağız.

Temizlik ve sağlığa dair yukarıda verdiğimiz 1. hadiste Çantay diş temizlenme aracı olarak kullanılan “misvâk”ı diş macunlarında mevcut “muzaadditeaffün (mikropları öldürmek) şeklinde açıklamıştır. Esas maksadın diş temizliği olduğundan hareketle de İmam Nevevî'ye atfen²⁸ dişleri misvaktan başka bir şeyle temizleme-

²³ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, I, 394; Çantay, c. I, Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 12, h. no: 14.

²⁴ Ebû Dâvûd, Tıb, 11; Çantay, c. I, Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 14, h. no: 16.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Âdil Mürşid vd., Müessesetü'r-risâle, byy., 2001, XXXII, 416; Çantay, c. I, Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 27, h. no: 37.

²⁶ Çantay, c. I, Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 28, h. no: 39.

²⁷ Ahmed b. Hanbel, XVI, 444; Buhâri, Ezân, 73; İbn Mâce, Cihâd, 17; Çantay, c. III, Yirmi Altıncı Kırk Hadis, s. 177, h. no: 13.

²⁸ Nevevî'nin misvakla ilgili değerlendirmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Nevevî,

nin, misvaklanmanın yerini tutabileceğe işaret etmiştir.²⁹ Buna ek olarak "(Dişleri) misvâk (ile temizlemek, fırçalamak) "sâm" dan gayri bütün hastalıklar(ın mühim) bir kısmına şifadır. "Sâm" ölüm (demek) tir" şeklinde rivâyet edilen 3. hadiste ise birçok hastalığın çürük ve hasta dişlerden neşet ettiğini belirtmiş bunun da diş temizliği ve sağlığına dikkat edilmemesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.³⁰

Çantay "Kim Müslümanları-yollarında (rahatsız edecek şeyler bırakmak veya yapmak suretiyle) ezâlandırırrsa kendisine karşı onların (müslümanların) lanet etmesi pek yerinde olur" şeklinde naklettiği 2. hadisi ise şöyle yorumlanmıştır: Evinin, dükkanının ve diğer yerlerinin çöpünü, gübrelerini, yollara atan, herkesin geçeceği mevzilerde enkazını, harcını tutan... hülâsa gelip geçenlere ezâ ve zarar verecek şeyler karşısında seyirci kalan insanlara ne güzel öğüt ne çetin tehdittir.³¹

Çantay'ın en çarpıcı yorumlarından biri de "İmamlarınızın ardından namaz kılacağınız zaman temizliği güzel yapın. (İmamın) arkasında namaz kılanın temizliğinin kötü olması, okuyan (o adam ın) okuyuşunu ancak yanıldır (güçleştirir)" şeklinde rivâyet edilen 7. hadistir. Bu hadisin izahını yapan müellif, temizliği Müslümanlığın vazgeçilmezi olarak belirtip, ona riayet etmeyenleri ağır bir dille şu şekilde tenkit etmektedir: "Pis elbiselerle, kirli ayaklarla, çirkin kokularla sallapati camiye değil, insan topluluğu içerisine bile girilmez. Camiler en kutsi ibadet yerleridir. Allah huzuruna girişte lâübâlilik göstermek hakiki ve temiz Müslümanlardan başka memleketleri de incitir. Müslümanlığın bir kelime ile tarifi "Temizlik"tir. İç ve dış temizliğe dikkat edelim dindaşlar".³²

Çantay, eserinin bazı yerlerinde temizlik kavramıyla sağlık

Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-İcâz fi şerhi Süneni Ebî Dâvud es-Sicistânî*, ed-Dâru'l-eseriyye, Amman, 2007, s. 214-216.

²⁹ Çantay, c. I, Birinci Kırk Hadis, s. 19.

³⁰ Çantay, c. I, Dördüncü Kırk Hadis, s. 4.

³¹ Çantay, c. I, İkinci Kırk Hadis, s. 10-11.

³² Çantay, c. I, Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 12.

konusunu beraber işlemiştir.³³ Temizlikle ilgili rivâyetlerden sonra hastalık ve tedavilerle ilgili rivâyet ve açıklamalardan bazılarına değinmek istiyoruz.

Müellif'in yukarıda verdiğimiz “Şüphesiz ki hastalığı da, devâ (ve şifâsını) da, Allah indirmiş, her hastalık için bir devâ yaratmıştır. O halde tedâvi olun, haramla tedâvi yapmayın” şeklinde kaydettiği hadiste, “haramla tedâvi yapmayın” bölümünü “Kat’î zaruret ve mecburiyyet hâli müstesnadır”³⁴ beyanıyla açıklığa kavuşturduğunu görmekteyiz. Çantay “Karn hastalığıyla bir de suda boğularak ölmek şehitlik (hükümünde) dir” şeklindeki 11. rivâyette geçen şehitlik mertebesinin yanlış anlaşılabilirliği endişesiyle, tedâvinin önemine binaen şu notu düşmektedir: “Fakat tedaviyi ihmal, tedbirde kusur etmemelidir”.³⁵

Çantay'ın üzerinde durduğu önemli bir husus da günümüzde hemen her gün karşılaşılabileceğimiz gelişmiş güzel ilaç kullanımı ve tedavi tavsiyeleri konusudur. Bununla ilgili 5. rivâyet şu şekildedir: “Kim hekimliği, hazıklığı ma'lûm ve mücerreb olmadığı halde doktorluğa taslanır (ve bir kazaaya veya zarara sebep olursa) o, tazmine mahkûm olur.” Meseleyi mefhum-u muhalifinden ele alan Çantay bu rivâyeti naklettiği bir görüşle şu şekilde izâh etmektedir: “Eğer hastaya bakan, hazık bir doktor ise, onun olanca ihtimamına rağmen vukua gelen menfi neticeden ve ictihâdi hatadan dolayı cezâ ve tazmîn lâzım gelmez”.³⁶

Müellifin hastalık ve tedaviyle ilgilisi münasebetiyle ele aldığı 4. rivâyette yine gündelik bir olay olarak sıkça karşılaştığımız bir meseleye vurgu yapılmaktadır. Rivâyet şu şekildedir: “Hastaları yemeye, içmeye zorlamayın. Çünkü onlara Allah yedirir, içirir.” Müellif bu hadisi şöyle yorumlamaktadır: “Bu hadis doktorlarca perhize tabi tutulan hastalara-cahilce yedirip içirmek suretiyle- en büyük

³³ Bu hususta Dokuzuncu Kırk Hadis'te geçen rivâyetlere bakınız.

³⁴ Çantay, c. I, Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 14.

³⁵ Çantay, c. III, Yirmi Altıncı Kırk Hadis, s. 177.

³⁶ Çantay, c. I, Altıncı Kırk Hadis, s. 24.

fenalığı yapan, ehliyet ve ihtisasa ehemmiyet vermeyen gafillere ne güzel ihtardır".³⁷ Tirmizî'den naklen verdiği bu hadis ardından yapılan beyanatla birlikte günümüz hastahanelerini düşünecek olursak Çantay'ın ne kadar da isabetli yorum yaptığını açıkça görebiliriz.

Çantay'ın yaşadığı dönemde sağlık ve temizlik konularında ele aldığı hadisler ve bunlara yaptığı yorumlar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu problemler sadece ülkemizde değil bütün dünyada ferdî olmaktan ziyade toplumsal bir sorun haline gelmektedir. Bütün bunları üzerinde ehemmiyetle durulması gereken toplumsal bir vakıa olarak kabul eden Çantay sağlık ve temizlik konusunu dini inancın bir gereği olarak görmüş, pratikte ihmal edilen bu davranışlara naklettiği rivâyetlerle dikkat çekmiştir.

B. Ağaç İle İlgili Rivâyetler

1. *Kim bir ağaç ve fidan dikerse onun meyvesinden gerek bir insan ve gerek Allah'ın yarattığından her hangi bir mahlûk yedikçe, o kendisi için (dâimi) bir sadaka olur.*³⁸

2. *Eğer sizden birinizin elinde (dikeceği) bir hurma fidanı varken kıyâmet (in belirtileri) ayağa kalkar (ve) onu dikinceye kadar duraklamaya (müsait bir imkan bulup, buna) gücü yeterse o (fidanı) diksin.*³⁹

Çantay büyük ehemmiyet atfettiği ağaç sevigisi mevzuunu – mecazen- imâni bir mesele gibi görmektedir.1. sırada verdiğimiz "Kim bir ağaç ve fidan dikerse onun meyvesinden gerek bir insan ve gerek Allah'ın yarattığından her hangi bir mahlûk yedikçe, o kendisi için (dâimi) bir sadaka olur " rivâyetini şu şekilde yorumlamaktadır: "Ağaç yetiştirenlerin, ağaçları titizlikle koruyanların ne büyük ecirlerle nâil olacağı bu hadis-i şerifle ve daha birçok benzerleriyle meydandadır. Ya ormanlarımızı zalimane ve cahilane tahrib etmek sure-

³⁷ Çantay, c. I, Altıncı Kırk Hadis, s. 24.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, XIX, 479; Buhârî, Müzâraa, 1; Müslim, Müsâkât, 2; Çantay, c. I, İkinci Kırk Hadis, s. 6, h. no: 4.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, XX, 296; Çantay, c. III, Yirmi Üçüncü Kırk Hadis, s. 91, h. no: 40.

tiyle hem bu daimi ecirlere mani olanlara hem memleketin tabii ser-
vetine ve bediî, sıhî varlığına sû-i kastta bulunanlara ne diyelim?
Onlar bilerek, bilmeyerek vatana düşmanlık ve Allah ile sevgili pey-
gamberine isyan eden insanlardır. Ağaç sevgisini ve saygısını gönül-
lerde bir iman gibi yerleştirmek kudsi vazifelerimizden olmalıdır. Ve
bu, elbette büyük bir ibadettir”.⁴⁰

Çevre kendisini oluşturan bütün varlıklarla birlikte bir anlam
ve değer kazanır. Geline bu noktada tabiat dengesinin bozulma
nedeni olarak temel sorumlu varlık insandır denilebilir. Dolayısıyla
çevre; su, toprak ve hava korunması gereken en temel kaynaklar-
dandır.⁴¹ Hem ülkemizde hem de dünya genelinde çölleşmeye dair
tehlike sınırlarının gittikçe genişlediğini, küresel ısınmayla ilgili bir-
çok haberin gündelik olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Çan-
tay’ın, yaşadığı dönemde bahsedilen soruların belki de günümüzde-
ki kadar ağır olmamasına rağmen ağaç sevgisini imânî bir olay gibi
görmesi ve bunu Allah, Rasûl ve insan üçgeninde değerlendirmesi
çok manidardır.

C. Kul Hakkı ve İş Ahlakı İle İlgili Rivâyetler

1. *Allah, amel sahibinin (iş adamının), amel (ve iş) yapınca, (iyi ve güzel) yapmasını sever.*⁴²
2. *Hiçbir kimse kendi elinin işinden (kazancından) yediği ka-
dar hayırlı hiçbir yiyecek yememiştir asla. Hakikat, Allah’ın
peygamberi Dâvud (a.s.) bile kendi elinin işinden (kazancın-
dan) yerdi.*⁴³

Son zamanlarda dünyada ve özellikle de ülkemizde gündem-
den düşmeyen meselelerden biri de çalışma hayatımızla ilgili konu-

⁴⁰ Çantay, c. I, İkinci Kırk Hadis, s. 7.

⁴¹ Sayın, Esmâ, Tasavvufî Kavramlar Açısından Tasavvuf Kültüründe Çevre Bilinci, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/21, Summer 2017, Ankara-Turkey, s. 468.

⁴² Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, (I-XXV), thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Silefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994, XIX, 199; Münâvî, *Feyzu’l-kadir*, I, 394; Çantay, c. I. Üçüncü Kırk Hadis, s. 6, h. no: 4.

⁴³ Ahmed b. Hanbel, XX, 296; Buhârî, Buyû, 15; Çantay, c. I. Dördüncü Kırk Hadis, s. 18, h. no: 23.

lardır. Bu kısma, konuyla ilgili olarak müellifin ele aldığı rivâyetler ve izahlarıyla devam etmek istiyoruz. Çantay'ın bununla ilgili verdiği 1. sıradaki rivâyet şu şekildedir: "Allah, amel sahibinin (iş adamının), amel (ve iş) yapınca, (iyi ve güzel) yapmasını sever."

Müellif söz konusu bu rivayeti verdikten sonra "Yuhsin" kelimesinin izahıyla devam edip, uzun bir şekilde rivâyeti beyan etmeye çalışmaktadır. Bu kelime izahına binâen, maddeler halinde özet olarak, bir meslek ve sanat sahibinin işi iyi yapmasını, ihtisaslaşmayı, bütün işlerimizde Allah'ı görüyor gibi hareket etmemizi öğütlemektedir.⁴⁴

Çantay 2. sırada verdiğimiz "Hiçbir kimse kendi elinin işinden (kazancından) yediği kadar hayırlı hiçbir yiyecek yememiştir asla. Hakikat, Allah'ın peygamberi Davud (a.s.) bile kendi elinin işinden (kazancından) yerdî" rivâyetini ise Kur'an-ı Kerim'de Enbiyâ suresinin 80. ve Sebe suresinin 10. ayetlerine atıf yaparak Dâvud(a.s.)'in demircilik mesleğinden ve kendi elinin emeğiyle geçindiğinden bahsederek bitirmektedir.⁴⁵

Aşırı mal-mülk hırsı, işverenin çok kazanma arzusuyla iş güvenliğini ve işçi hayatını tehlikeye sokacak uygulamalara başvurusu ülkemizde sıkça karşılaştığımız sorunlardan biridir. İnsanoğlunun dünya ve ahiret dengesini layıkıyla anlayıp iş hayatını buna göre dizayn edebilmesi, kul hakkı bilincine ulaşabilmesi, yaptığı işi ve sanatını ibadet arzusuyla yerine getirmesi adına Çantay'ın konuya ilişkin yorumları hâlâ güncelliğini korumaktadır.

D. Müslümanlar Arası İç Mücadelelerle İlgili Rivâyetler

1. Birbirinize buğzetmeyin, (münasebetlerinizi) kesmeyin, yekdiğerinize arka dönmeyin, hasetleşmeyin, aranızda eşya fiyatlarında sun'i artışlar (hilekarlıklar) yapmayın. Ey Allah'ın kulları, Allah'ın size emrettiği gibi kardeş olun. Bir Müslümanın

⁴⁴ Çantay, c. I, Altıncı Kırk Hadis, s. 7-9.

⁴⁵ Çantay, c. I, Dördüncü Kırk Hadis, s. 18.

(din) kardeşine üç günden fazla dargın kalması helal olmaz.⁴⁶

2. Çapulcukla alınan mal helâl olmaz.⁴⁷

3. Ümmetimin içine kılıç konuldu (dâhili savaş başladı) mı, bu, ondan kıyâmet gününe kadar kaldırılmaz.⁴⁸

Yaşadığımız asırda üzerinde en çok durulması gereken konulardan birinin de Müslümanlar arası iç çekişmeler olduğu iddiası, son zamanlardaki olayları da göz önünde bulundurduğumuzda, yanlış olmaz kanaatindeyiz. Gerek bizzat gerekse basın ve yayın yoluyla şahit olduğumuz İslam coğrafyasında meydana gelen Müslümanlar arası iç çekişmeler, savaşlar, izolasyonların günümüz Müslümanlarında derin etkiler meydana getirdiği ortadadır. Bütün bunlar İslâmî ilimler alanında çalışma yapanlar başta olmak üzere çeşitli branşlardaki ilim adamlarını bu husustaki problemleri çözme maksadıyla İslam'ın kaynağı olan sahalara yönlendirmektedir. Bu sahaların en önemli müracaat kaynaklarından biri de hiç şüphesiz hadislerdir. Yaşadığı asırda Müslümanların birlik ve beraberliğini çok önemseyen Çantay, eserinin değişik yerlerinde bahsettiğimiz bu konuyu naklettiği rivâyetlerle birlikte izah ederek ele alır.

Müellif konuya dair 1. sırada verdiğimiz “Birbirinize buğzetmeyin, (münasebetlerinizi) kesmeyin, yekdiğerinize arka dönmeyin, hasetleşmeyin, aranızda eşya fiyatlarında sun’i artışlar (hilekarlıklar) yapmayın Ey Allah’ın kulları, Allah’ın size emrettiği gibi kardeş olun. Bir Müslümanın (din) kardeşine üç günden fazla dargın kalması helal olmaz.” hadisini ondan fazla ayetlerle kuvvetlendirerek izah etme yoluna gitmiştir. Çantay’ın, bu hadisi özellikle de peş peşe serdettiği ayetlerle takviye etmesi onun meseleye verdiği ehemmiyetten kaynaklanmaktadır.⁴⁹

Üçüncü sırada verdiğimiz “Ümmetimin içine kılıç konuldu (dâhili

⁴⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, (I-IV), thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî, Abu Dabi, 2004, Hüsnü’l-huluk, 4; Ahmed b. Hanbel, XIII, 259; Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 7; Çantay, c. I. Altıncı Kırk Hadis, s. 30, h. no: 39.

⁴⁷ İbn Mâce, Fiten, 3; Çantay, c. I. Sekizinci Kırk Hadis, s. 29, h. no: 38.

⁴⁸ Tirmizî, Fiten, 32; Çantay, c. II. On Dördüncü Kırk Hadis, s. 141, h. no: 30.

⁴⁹ Söz konusu ayetler ve açıklamalar için bkz. Çantay, c. I. Altıncı Kırk Hadis, s. 30-31.

savaş başladı) mı, bu, ondan kiyâmet gününe kadar kaldırılmaz" rivâyetini de Çantay şu şekilde açıklamaktadır: Bu hadis-i şerif Müslümanlar arasında birliğin ve kardeşliğin hakim olması lüzumuna işaret buyurmaktadır. İç savaş dış savaştan daha tehlikelidir. Allah birliğimizi, dirliğimizi bozmasın âmin".⁵⁰

Konuya dair 2. sırada verdiğimiz "Çapulcukla alınan mal helâl olmaz" rivâyetini ise şu rivâyetle desteklemektedir: "Sa'lebe (r.a.) diyor ki: Bir muharebede düşmanın koyununu yağma ettik, kestik, kaplarımıza koyduk. O sırada Rasûlüllah (s.a.v.) üstümüze geliverdi. Bu hali görünce kaplarımızı döktürdü ve bu hadisi irad buyurdu".⁵¹

Son zamanlarda bazı ülkelerde Müslümanlar arası iç mücadelelerde -medya vasıtasıyla öğrendiğimiz olaylarda- farklı grupların bir birlerini önce tekfir edip daha sonra kendisi gibi düşünmeyen Müslüman'ın ırzını, malını ve canını helal görmeleri, Çantay'ın naklettiği rivâyetlerin son derece isabetli olduğunu göstermektedir. Bizzat I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış biri olarak Hasan Basri Çantay da bu hadislerle dikkat çekerek birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapmak istemiştir.

E. Kadın/Kadın Hakları İle İlgili Rivâyetler

1. Allah Teâlâ size analarınızı vasiyyet (tavsiye) eder (bu cümleyi, üç defa tekrar buyurmuştur). Allah Teâlâ babalarınızı vasiyyet (tavsiye) eder (bu cümleyi iki kere söylemiştir.) Allah Teâlâ size aleddrecât akrabayı vasiyyet (tavsiye) eder.⁵²

2. Allah Teâlâ size kadınlara hayr (ile muâmele etmenizi) vasiyyet eder. Çünkü onlar sizin analarınız, kızlarınız, teyzelerinizdir...⁵³

⁵⁰ Çantay, c. II. On Dördüncü Kırk Hadis, s. 141.

⁵¹ Çantay, c. I. Sekizinci Kırk Hadis, s. 129.

⁵² Ahmed b. Hanbel, XXVIII, 424; İbn Mâce, Edeb, 1; Çantay, c. II. On Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 317, h. no: 16.

⁵³ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XX, 274; Çantay, c. II. On Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 319, h. no: 17.

3. Kadınlar ancak erkeklerin yarı bölümleridir.⁵⁴

4. Ben (şu) iki zayıfın hakkını size haram ediyorum: Yetim, kadın.⁵⁵

5. Sizin hayırlınız kadınlarına ve kızlarına hayırlı olandır.⁵⁶

Güncele dair en önemli konulardan biri de kadın ve kadın hakları hususudur. Son zamanlarda değişik platformlarda farklı farklı niyetlerle İslam'ın kadına bakışı irdelenmeye çalışılmaktadır. Asr-ı saadette kadının hakettiği konuma ulaşmasına rağmen, ilerleyen zamanlarda İslam dininin de tasvip etmediği, değişik görüş ve uygulamalarla câhili birtakım örf ve adetlere geri dönülmesi varolan tarihsel problemleri tekrar gündeme getirmiştir.

Miras, mehir, nafaka, nikah, boşanma gibi en temel konularda dahi İslam'ın kadına tanıdığı hakların hem de ona en yakın hayat arkadaşı tarafından ihlal edildiğine, bununla da yetinmeyen karşı cinsin, en küçük meselelerde dahi eşinin hayatına kastettiğine ne yazık ki her gün şahit olmaktadır.

Gerek ayetlerden gerekse nebevî uygulamalardan yola çıkılarak İslâm'ın kadına verdiği önem, haklar ve onun sorumlulukları doğru bir şekilde aktarılmalı, bu husustaki yanlış ve eksik uygulamaların üzeri örtülmemelidir.⁵⁷

Çantay güncel hayatla ilgili olarak kadın konusunu da eserinde ele almış, naklettiği rivâyetlere kadın lehine izahatlarıyla da dikkat çekmiştir. Bunlardan birisi yukarıda 1. sırada verdiğimiz “Allah Teâlâ size analarınızı vasiyyet (tavsiye) eder (bu cümleyi, üç defa tekrar buyurmuştur). Allah Teâlâ babalarınızı vasiyyet (tavsiye) eder (bu cümleyi iki kere söylemiştir.) Allah Teâlâ size aleddercât ak-

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, XLIII, 265; Ebû Dâvûd, Tahâret, 94; Çantay, c. III. Yirmi Üçüncü Kırk Hadis, s. 71, h. no: 14.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, XVI, 416; Çantay, c. III. Yirmi Üçüncü Kırk Hadis, s. 90, h. no: 37.

⁵⁶ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, *Şuabu'l-îmân*, (I-XIV), thk. Abdulali Abdulhamid Hâmid, Bombay, 2003, XI, 165; Çantay, c. III. Yirmi Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 277, h. no: 24.

⁵⁷ Hadislerde kız çocuklarına yönelik pozitif ayrımcılıkla ilgili örnekler için bkz., Yılmaz, Orhan, “Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı, 8, s. 173-197.

rabayı vasiyyet (tavsiye) eder" rivâyetidir. Müellif buna dayanarak, hürmete ve iyiliğe birinci derecede annelerin, ikinci derecede ise babaların müstahak olduğunu belirtmektedir.⁵⁸ Meseleyi bu şekilde özetleyen Çantay bu hadisi ve izahatını destekler nitelikteki "*Allah Teâlâ size kadınlara hayr (ile muâmele etmenizi) vasiyyet eder. Çünkü onlar sizin analarınız, kızlarınız, teyzelerinizdir...*"⁵⁹ rivâyetini yorumsuz olarak nakletmektedir.

"*Kadınlar ancak erkeklerin yarı bölümleridir*" şeklinde 3. sırada verdiğimiz rivâyet ise müellifin kabul ettiği kadın konumunu ortaya koymaktadır. Zaten söz konusu rivâyetle ilgili notunda düşüncesini daha net belirtmekte ve şöyle demektedir: "Yani erkeklerle kadınlar iki nısıftır. Ahlak ve tabiatça birbirinin benzerleridirler. Sanki bu sınıfların mecmuu tam bir bütün iken mütesâviyen ikiye ayrılmışlar, bir yarısı erkek, bir yarısı da kadın olmuştur. Zaten Hz. Havva anamız da babamız Adem (a.s.)'ın bir parçasından ibaret değil midir?"⁶⁰

Çantay konuyla ilgili 5. sırada verdiğimiz "*Sizin hayırlınız kadınlara ve kızlarına hayırlı olandır*" rivâyetini ise diğer başka hadis ve ayetlerle desteklemekte, Müslümanlığın kadın ve erkek ayırımına son verdiğini, kadınlara ve kız çocuklarına layık oldukları şerefli mevkileri bahşettiğini söylemektedir.⁶¹

Yaşadığımız çağda sadece ülkemizde değil tüm dünyada kadın aleyhine olumsuz bir takım olaylar bu problemi toplumsal bir yara haline getirmiştir. Söz konusu durum sloganik bir hale dahi bürünerek "kadına karşı şiddet" başlığı altında medyanın olumsuz güncel haberlerinde neredeyse ilk sırayı alır olmuştur. Bu durum bilim adamlarını, siyasetçileri, sanatçıları ve daha birçok meslek grubundan şahısları harekete geçirmiş özellikle değişik iletişim araçlarıyla bu problemin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hasan Basri Çantay da toplumsal bir yara haline gelen bu meseleyi yaşadığı de-

⁵⁸ Çantay, c. II. On Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 318.

⁵⁹ Çantay, c. II. On Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 319, h. no: 17.

⁶⁰ Çantay, c. III. Yirmi Üçüncü Kırk Hadis, s. 71.

⁶¹ Çantay, c. III. Yirmi Dokuzuncu Kırk Hadis, s. 277.

virde naklettiği rivâyetler ve bunlara yaptığı yorumlarla çözüme yoluna gitmiştir.

Kadınların bir emanet olduğu, anneler özelinde kadınların bizlere Allah'ın bir vasiyeti olduğu, onlara iyi davranılması gerektiği ve bunun erkekler için bir şeref olduğu gibi rivâyetleri vermesi ve bunlara hâlâ güncelliğini yitirmeyen yorumlar getirmiş olması Çantay'ın ne derece bir öngörü sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Çantay'ın, *On Kerre Kırk Hadis* adlı eserinde ibadetten muamelata birçok farklı konular ele alınmasına karşın biz bunlar arasından güncelliğini koruyan/gündemden düşmeyen meselelerden bazılarına değinmekle yetindik.

Öncelikle vurgulamak gerekir ki, Hz. Peygamber'e aidiyeti kesin olan her sünnetin/hadisın bir önemi ve değeri vardır. Fakat bağlayıcılık açısından bakıldığında, her sünnetin/hadisın uygulanabilirliğinin aynı derecede olduğunu söylemek isabetli bir görüş olmasa gerektir.

Modern dönemlerde, yanlış anlaşılan/yorumlanan ayetlere ve hadislerle dayanılarak yapılagelen birçok uygulamaların mevcut olduğu görülmektedir.⁶² İletişim çağının idrak edildiği asrımızda, dinin temel kuralları ve evrensel ölçütleriyle uyuşmayan, hatta ferdi-likten öte gidemeyen birtakım küçük grupların İslam coğrafyasında yanlış ve çirkin uygulamalarına şahit olmaktayız.

Özellikle son zamanlarda Müslümanlar arasında baş gösteren iç mücadeleler, beşeriyetin ortak malı olan bazı değerlerin ihmal-i, temizlik ve sağlık kurallarının ihlali, ağaç, su, toprak ve doğanın geneline dair hoyratça harcanan tabii servetler, varoluşsallığı hâlâ tartışma konusu yapılan, bu uğurda da kimi zaman canından olan

⁶² "Bu yanlış anlama ve uygulama örneklerinden bir kısmı için bkz: Evgin, A. Kadir, "Örneklerle Günümüzde Hz. Peygamberi Yanlış Anlama Sebepleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Prof.Dr. Şaban Kuzgun Armağanı, Sayı 5, Elazığ 2000, s: 111-116; Evgin, A.Kadir, "Hadis'e Dayalı Bazı Problemlerin Günümüze Yansımaları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, Mayıs-Ağustos 2002, Ankara 2002, s:177-186.

kimi zaman da haklarından mahrum bırakılan kadınlar en önemli aktüel meselelerdir. Gündemden hiç düşmeyen bu konular sadece İslam aleminin değil, aynı zamanda tüm insanlığın da temel sorunları arasında yer almaktadır.

Merhûm Hasan Basrî Çantay yukarıda bazılarını saydığımız birçok meseleyi *On Kerre Kırk Hadis* adlı çalışmasında hâlâ sıcaklığını/güncelliğini muhafaza eder biçimde hadislerle ve bu hadislerle getirmiş olduğu isabetli izahatlarıyla ele almıştır. Müellifin yaşadığı asırda hadis merkezli olarak meselelere bakış açısı, aslında sünneti teorikten pratiğe aktarma, nassları doğru anlama gayretidir. Çantay'ın eserinde ele alarak gündemde tuttuğu bu meseleler bugün üzerinde en çok tartışma konusu olan evrensel değerler arasındadır. İşte bu yüzden onun *On Kerre Kırk Hadis*'i sadece bir derleme eser olarak görülmemelidir. Müellifin bu eseri kendi deyimiyle "İlâhi mazhariyete nail olma" niyetiyle kaleme alınmış ve aktüeliteye dair seçilen hadislerde aynı zamanda kendi yaşadığı dönemin sosyal psikolojik sorunları da dikkate alınarak isabetli açıklamaların da yapıldığı rehber bir eser olmuştur.

Kaynakça

- Ağırman, Cemal, *Mustafa Takî Efendi Hayatı, Eserleri ve Bazı Düşünceleri*, Sivas, 2006.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Âdil Mürşid vd., Müessesetü'r-risâle, byy., 2001.
- Aydınlı, Abdullah *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- _____, *Sünen-i Dârimî* (Terceme ve Tahkik), Madve Yay., İstanbul, 1994.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, Şuabu'l-îmân, (I-XIV), thk. Abdulali Abdulhamîd Hâmid, Bombay, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil Ebû Abdullah, thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, *Sahîh*, (I-IX), byy., 2001.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas b. İshâk, *Sünen*, (I-IV), thk.

- Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *el-Mektebetü'l-asriyye, Saydâ-Beyrût*, tarihsiz.
- Evgin, A. Kadir, “Örneklerle Günümüzde Hz. Peygamberi Yanlış Anlama Sebepleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı, Sayı 5, Elazığ 2000, s: 111-116.
- _____, “Hadis’e Dayalı Bazı Problemlerin Günümüze Yansımaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, Mayıs-Ağustos 2002, Ankara 2002, s:177-186.
- Çantay, Hasan Basri, *On Kerre Kırk Hadis*, Metin Meali İzahı (I-III), İstanbul, 1955-1962.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen*, (I-II), thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâruihyâi'l-kütübi'l-arabî, tarihsiz.
- Kandemir, M. Yaşar, *DİA*, “Kırk Hadis”, XV, 467, 468.
- Karahan, Abdulkadir, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, DİB. Yayınları, Ankara, 1991.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, (I-IV), thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Abu Dabi, 2004.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmiî's-sağîr*, (I-VI), *el-Mektebetü't-ticâriyetü'l-kübrâ*, Mısır, 1356.
- Müslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Câmiu's-sahîh*, (I-V), thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâ, Beyrût. tarihsiz.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, *el-Müctebâ (es-Sünenü's-suğrâ)*, (I-II), thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Halep, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *el-İcâz fî şerhi Süneni Ebî Dâvud es-Sicistânî*, ed-Dâru'l-eseriyye, Amman, 2007.
- Önal, Recep, “Hasan Basri Çantay’ın İnanç Konularına Yaklaşımı: ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Üzerine Fenomeno-Teolojik Analizler”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 13/1 (2015), ss. 289-351.

- Sayın, Esmâ, Tasavvufî Kavramlar Açısından Tasavvuf Kültüründe Çevre Bilinci, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/21, Summer 2017, Ankara-Turkey, s. 468.
- Suyûtî, Abdurrahma b. EbûBekr, *Câmiu'l-ehâdis*, (I-XLI), Mısır, tarihsiz.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-kebir*, (I-XXV), thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünen*, (I-VI), thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l- garbi'l- İslâmî, Beyrût, 1998.
- Yılmaz, Orhan, "Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt: 4, Sayı, 8, s. 173-197.